

BESLUT

2020-07-06

Dnr: 19/02868

SAKEN

Uppdrag granskning: Marikas kamp, SVT1, 2019-09-04, program om en persons hälso- och bostadssituation; fråga om opartiskhet, saklighet och mediets genomslagskraft

BESLUT

Programmet frias. Det strider inte mot kraven på opartiskhet och saklighet eller mot bestämmelsen om televisionens särskilda genomslagskraft.

PROGRAMMET

Programmet följde NN, som tidigare hade levt i hemlöshet och som efter en tid med lägenhetskontrakt nu skulle bli vräkt. I vinjetten till programmet sades bland annat följande.

(Programledare) – [NN] ska vräkas från sitt hem i Stockholm. Snart ringer kronofogden på dörren. [...] men det finns ett sista nät som räddar henne från gatan. Här dumpas de hopplösa. [...] (Psykolog) – Det blir ju som ett mentalsjukhus utan ledning får man säga. Där de får lulla omkring utan att få hjälp eller stöd i någonting.

Programmet påannonserades sedan enligt följande av programledaren.

Med den stora psykreformen på 90-talet så lade man ned alla gamla mentalsjukhus. Och ansvaret för psykiskt sjukas boende hamnade i stället på kommunerna. Men trots att allas rätt till bostad är fastställd i lagen så blir löftet om ett hem, för många i Sverige, bara en ouppnåelig dröm. I kvällens reportage, ska vi träffa en av dessa personer, [NN]. Och för henne fanns det bara en plats kvar, på den sista utposten i det svenska välfärdssamhället.

En speaker sa sedan att hon träffat NN precis när NN fått ett lägenhetskontrakt efter åtta år i hemlöshet. Därefter visades en sekvens där NN hade ett födelsedagsfirande i sitt hem med sina närmaste. NN berättade om en vän som tidigare hade varit inlagd på ett mentalsjukhus och som hon nu hjälpte. NN sa också att hon själv varit inlagd på ett mentalsjukhus innan det stängde. Speakern sa därefter följande.

Funktionerna i hjärnan. [NN]:s välsignelse och hennes livs förbannelse. I en av socialtjänstens utredningar står det om psykosor som kommer i cykler och om svår ångest och depression. Men [NN]:s intellekt vägrar underordna sig sjukdomen. I hela sitt liv har hon jagat en dröm. Drömmen om att få leva och arbeta som alla andra. [...] Ibland har det gått bra. För [NN] har varit en person som många ville lyssna på.

Därefter syntes en äldre filmsekvens på NN. I filmsekvensen sa NN att hon i egenskap av brukare föreläst för WHO i Geneve och för personer som arbetade med psykiatrireformer i Paris. Sedan sa speakern bland annat att NN:s sjukdom efter det hade fortsatt att göra det svårt för henne och att samhället inte hade visat nåd. Speakern sa också att NN blev vräkt för första gången år 1998. En filmsekvens från år 2003 visades sedan där NN blev vräkt en andra gång. Speakern sa sedan att NN efter vräkningen blev hänvisad till olika härbärgen, men att det inte fungerade bra och att hon snart därefter hamnade på gatan och sedan levde i hemlöshet i åtta år. Därefter hjälpte NN:s psykolog henne att få en egen lägenhet. Speakern sa bland annat följande.

Lägenheten som socialtjänsten ordnade blev räddningen. Här försöker NN bearbeta traumat från åren i hemlöshet. [...] Men skräcken att hamna där igen lämnar inte [NN], den jagar på i mardrömmar och ångestskov och det ska visa sig att hon har skäl att vara orolig.

Speakern sa sedan bland annat att det blivit konflikter i trapphuset och att grannar rapporterat skrik inifrån NN:s lägenhet. Speakern sa också att NN riskerade att bli vräkt från lägenheten och att ett läkarintyg konstaterat att NN på grund av sin psykiska sjukdom inte klarade av att ändra sitt beteende och själv påverka vad som nu skulle ske. Därefter sa speakern att hon själv fått ta emot hot när hon sagt att hon inte kunde hjälpa NN och bland annat följande sades.

(Reporter) – Du har ju skickat hot till mig också [NN], på sms? (NN) – Va? Har jag. Det minns jag inte, hurdå? (Reporter) – Att jag ska passa mig och så där. (NN) – Ja det är ju fördjävligt. (Reporter) – Minns du inte det? (NN) – Nä. Jag minns inte det.

NN sågs sedan vräkas från sin lägenhet av kronofogden, poliser och socialtjänst och speakern sa bland annat följande.

Att förhindra vräkning av sjuka, det är socialtjänstens ansvarsområde. Men de kom ju fram till att [NN] får klara situationen på egen hand och bedömningen godkändes av rätten. Men det är ju bara på domstolspapperet som [NN] anses på riktigt klara att skaffa sig och behålla ett vanligt lägenhetskontrakt. Så nu är hon på väg till den sista utposten i den svenska välfärdssamhället.

NN:s mamma berättade sedan om NN:s situation och om hennes uppväxt. NN:s tidigare psykolog sa att socialtjänsten och psykiatrin hade brustit i hennes fall.

Därefter sågs NN anlända till ett namngivet boende. NN sa att det luktade illa medan hon drog sin väska genom en korridor. Hon sa sedan att hon hade mött en person som bott på det aktuella boendet i elva år och ställde sig frågande till på vilken typ av härbärge någon bor så länge. NN sa att det var en terminalplats och att hon inte ville vara där.

Flera personer sågs sedan sitta i en soffa i ett gemensamt utrymme i en korridor. En person i personalen visade NN runt i huset. Bland annat visades en matsal. NN gick sedan genom korridoren och sa följande.

Vad det stinker. [...] Jag vill kräkas. Jag vill kräkas. [...] Det går inte att bli behandlad så här. Det stinker så fruktansvärt.

NN hördes sedan hulka och skrika inifrån en toalett. Speakern sa följande.

Hela huset luktar. Men här i korridoren ligger också en ihoprullad matta med avföring.

En smutsig matta syntes på golvet. NN sågs sedan stå i sitt rum. Hon sa bland annat att det stank och att toaletten var fruktansvärd.

Efter fyra månader återvände reportern till NN. NN:s handfat visades i bild. Kranen droppade och under den stod en plastbytta fylld med guldfärgat vatten. Flyttkartonger var staplade längs väggarna. NN sa att hon brukar ligga på rummet den största delen av sin tid. Bland annat följande sades.

(NN) – Här är jättestökigt, usch jag vill inte visa det egentligen, det är en hög med kläder där som jag inte har tvättat på länge. [...] Jag vet, jag ska slänga ut de här soporna. Jag orkar inte. (Reporter) – Funkar den här, funkar det att diska här? (NN) – Jag har inte gjort det den senaste månaden, jag har inte orkat. Jag har haft det ganska hyggligt här från början men det blir bara tyngre och tyngre tycker jag. (Reporter) – Men, vad säger personalen då? (NN) – Nej, de går inte in här, de ser ju inte det här. Det var bara något de sa.

Reportern lyfte sedan upp en sopsäck och frågade om det var sopor. Därefter sades bland annat följande av speakern.

[Boende] AB, det är ett boende som tar emot folk från kommuner runt om i Sverige. Socialtjänsten betalar. Det finns 80 rum, men trots att man tar emot människor med HIV och hepatit, så har de vanliga rummen ingen egen dusch eller toalett. Lokalerna är nedgångna. Man bränner sopor i en hög på gården.

Reportern träffade sedan en person som bott på boendet i elva år. Han visade ett litet rum med en säng och sa bland annat att socialtjänsten betalade 28 000 kr i månaden för hans boende. Han sa också att han levde på förtidspension och fick 5 000 kr i månaden. Följande sades sedan.

(Boende) – Det är inte roligt här. Men jag kan inte flytta någonstans heller. (Reporter) – Nej, städar du själv här inne? (Boende) – Ja. (Reporter) – Du har ingen städhjälp eller så? (Boende) – Nej, jag gillar inte sådant. (Reporter) – Men du har inga lakan i sängen eller sådär? (Boende) – Nej, jag vill inte ha det, det doftar bara. (Reporter) – Men nu var det länge sedan du städade? (Boende) – Ja, en månad sedan minst. (Reporter) – Vad längtar du efter då? (Boende) – Nej jag längtar efter att komma loss härifrån helt och hållet. Jag har inte varit någonstans på två år. (Reporter) – Härifrån? Du har inte varit härifrån på två år? (Boende) – Nej.

Speakern sa sedan följande.

De som bor här är från 20 år och uppåt. [Boendet] är drogtolerant så man behöver inte sluta med sina droger. Men bara de senaste fem åren har fyra människor dött här. Från 1 januari till 22 maj i år gjorde polisen 23 uttryckningar hit till boendet.

Längre fram i programmet intervjuades NN:s tidigare psykolog och bland annat följande sades.

(Psykolog) – Det blir ju som ett mentalsjukhus utan ledning på något sätt, där kan man gå och trampa och ingenting händer. (Reporter) – Är det nya mentalsjukhus? (Psykolog) –Ja, ja det är det nya mentalsjukhuset, deportationen till ett isolerat ställe där de får lulla omkring på något sätt utan att de får hjälp eller stöd i någonting. [...] Jag tycker att det är förskräckligt alltså.

En speakerröst sa sedan följande.

Men vet ansvariga chefer hur det ser ut och fungerar här? [NN] vill visa och när jag frågar enhetschef [A] på socialtjänsten [ort] om han vill komma ut och träffa henne och låta oss filma så säger han ja.

A besökte sedan NN på boendet. Han sa bland annat att han har varit på besök där förut och att han tyckte att det var ”ett ställe som fyller sin funktion”. Därefter visade NN sin bostad. Bland annat följande sades.

(Reporter) – Vad säger du om, om det här? (A) – Jag har sett värre, värre lägenheter än det här. (Reporter) – På boenden där ni placerar? (A) – Nja, det vet jag inte om jag sett, det kommer jag inte på just nu, det var ganska länge sedan jag var ute på boenden.

A frågade sedan NN hur mycket kontakt hon hade med personalen på boendet och NN svarade att hon knappt hade någon kontakt med dem. Bland annat följande sades sedan.

(NN) – Jag försöker ju laga min egen mat, men spisen fungerar ju inte och ugnen fungerar ju inte. Alltså det här stället är ju inte bra va [...] och dessutom är det svartmögel här. [...] och det har jag pratat om och ingenting händer. [...] Det handlar inte om vad jag kan, det handlar om att jag kämpar för att överhuvudtaget överleva nu va. [...] Det är ingen överdrift det här, jag har fem allvarliga suicid bakom mig. (Reporter) – Alltså här får hon ju ingen hjälp hemma. (A) – Nej. Nej, du säger ju det. (Reporter) – Och det gäller andra som bor här också, det är ju ett sådant boende. (NN) – Folk dör ju här. Dör, de dör här förstår du? Därför att det finns ingen kontroll på hur folk mår. De knarkar ihjäl sig här, folk dör, en kille ligger i komatös nu, därför att personalen går inte och kollar hur de här gamla gubbarna mår. De har kameror överallt, men de har ingen personal.

NN visade sedan A att det kom gult vatten ur kranen i badrummet. En speakerröst sa därefter följande.

Dagarna går efter socialchefens besök. Någon har gjort en anmälan till [kommuns] miljö och hälsoskydd som kommer ut och inspekterar lokalerna på [Boende]. Enligt NN knackar de inte på hos henne, men i deras rapport står att man hittar fuktskador i de andra husen. Man konstaterar också att det finns upprepade problem med skadedjur i husen. Men något avtal med saneringsfirma finns inte. [Boende] AB uppger att man sanerar själv.

I slutet av reportaget sades bland annat följande av en programledare.

Vi har sökt de ansvariga på [Boende] som inte vill svara på kritiken som framförs här i reportaget. Och efter att enhetschefen besökte [Boende] så har socialtjänsten beslutat att ge [NN] en plats på ett korttidsboende i stan. Men hennes framtid är trots det mycket oviss.

Efter reportaget följde en diskussion med socialborgarrådet i Stockholms kommun och en person från en förening som arbetar med personer som har beroendeproblem och psykisk ohälsa om deras reaktioner på reportaget.

ANMÄLNINGARNA

En av anmälarna representerar företaget som äger det aktuella boendet och anför sammanfattningsvis följande.

Programmet visade en enskild persons upplevelse av psykisk sjukdom och hemlöshet. NN beskrev i programmet sin egen upplevelse av boendet. NN sa bland annat att det fanns svartmögel på boendet och att det fanns två anställda på 50 boende. Företaget gavs i programmet möjlighet att kommentera NN:s uttalanden men valde av sekretesskäl att inte uttala sig om en enskild persons situation. Därefter valde *Uppdrag granskning* att presentera alla NN:s utsagor som sanningar. Efter det att programmet har sänts har många andra medier upprepat ogrundade påståenden om boendet. Även socialministern uttalade sig till *Uppdrag granskning* på ett sätt som uppfattats som kritik mot ett privat företag och dess verksamhet. *Uppdrag granskning*s påståenden om företagets verksamhet och socialministerns uttalanden har även sänts i *Rapport* den 4 och 5 september år 2019.

Anmälaren ställer sig frågande till om programmet överensstämmer med kraven på opartiskhet och saklighet givet att det i programmet förekom uttalanden om ett enskilt fall och företag. Det förekommer många felaktigheter i programmet och Sveriges Television AB (SVT) har inte bemödat sig att ta reda på fakta om företagets boende. Detta skadar inte bara företaget utan även dem som arbetar på boendet och de boende där. Dessa har känt sig oerhört kränkta av såväl programmet som av socialministerns uttalande och de citeringar av detta uttalande som sedan gjorts. Företaget har nu skrivit till socialministern och bjudit in henne att själv göra ett besök på deras lågtröskelboende. De har även begärt dementi och en ursäkt för de felaktigheter som förekom i samband med socialministerns uttalanden.

En annan anmälare anför att programmet var oetiskt då det utnyttjade en psykiskt skör person och skuldbelade denne för påstådda hot mot en reporter. Vidare anför anmälaren att det var oetiskt att visa upp en persons dåliga situation utan att hjälpa denne rent praktiskt.

En tredje anmälare anför att det var kränkande mot personer med blodsmitta att säga att boendet tar emot människor med HIV och hepatit trots att rummen inte

har egen dusch och toalett. Personer med blodsmitta behöver inte hållas ifrån friska personer vad gäller dusch och toalett.

PROGRAMFÖRETAGETS YTTRANDE

SVT anser att programmet överensstämmer med kraven på opartiskhet och saklighet och med bestämmelsen om mediets genomslagskraft och anför i huvudsak följande.

Vad gäller det aktuella företaget, försökte redaktionen vid upprepade tillfällen att få till stånd en intervju med dess ansvarige chef. Han avböjde all form av medverkan. Redaktionen lämnade bland annat meddelanden på telefonsvarare till flera av företagets telefonnummer. Redaktionen fick telefonkontakt via boendets administrativa telefonnummer med en person, som uppgav att hon var föreståndare för boendet. Reportern bad att få redogöra för de kritiska synpunkterna angående boendet som skulle komma upp i programmet och stämma av fakta, men föreståndaren ville inte kommentera. Hon skulle dock framföra informationen till ägaren för boendet, och återkom sedan med ett meddelande att ägaren avböjde att kommentera. Däremot framfördes en hälsning att reportageteamet var välkomna att med visad hänsyn till övriga boende, fortsätta filma och vistas inom boendets område.

Den generella kritik mot det aktuella boendet som togs upp av NN i programmet, anser redaktionen inte har motsagts av redaktionens egna iakttagelser. Reportageteamet besökte boendet flera gånger och kunde göra egna observationer av de intagnas sjukdomar och problematik, den låga personalbemanningen, mycket eftersatt hygien och nedgångna och illaluktande lokaler. Reportern hade under flera års tid talat med många boende på det aktuella boendet och intervjuerna ger stöd för att de boende upplever att de har placerats på ett ställe med lägsta möjliga omsorgsnivå. Redaktionen har strävat efter att programmet på ett respektfullt och rättvisande sätt, ska reflektera vad många av de boende känner. Därtill har redaktionen tagit del av kommunens inspektionsrapport av lokalerna där det påpekas brister.

NN har gett fullmakt för *Uppdrag granskning* att ställa frågor och få svar från ansvariga angående sin vård och sitt boende. I programmet visades en dialog mellan henne och socialtjänstens ansvarige enhetschef från stadsdelsförvaltningen, där hon framförde kritiska synpunkter och enhetschefen fick möjlighet att besvara dem. Redaktionen hade givetvis även önskat att företrädare på det aktuella boendet hade deltagit på något sätt och delgett sin syn på förhållandena, något man ansträngde sig för att få till stånd. Programledaren sade efter reportaget att redaktionen hade sökt företrädare för boendet för en kommentar.

Redaktionens avsikt med formuleringen kring blodsmitta och toaletter var att beskriva situationen på boendet med bristande vårdomsorg och hygien, där kropps-

vätskor lämnades öppet i gemensamma utrymmen. I reportaget beskrevs bland annat att avföring låg i korridorerna. Formuleringen var en liten del i en beskrivning av ett tillfälligt boende där kvinnan själv, andra boende och SVT:s team vid sitt besök, hade reagerat på att hygien brast. Formuleringen grundade sig på ett protokoll från en inspektion av boendemiljön som hade genomförts av en miljöinspektör. Enligt redaktionens bedömning framgick det i protokollet bland annat att det fanns en risksituation gällande hygien i toalett- och duschutrymmen. Det pekades i protokollet på att det fanns personer på boendet som hade sjukdomar som innebar blodsmitta, att personalen höll kontakt med Smittskyddsenheten och att personalen själva använde handskar för att skydda sig vid städning av gemensamma toaletter och duschutrymmen. SVT har förståelse för att formuleringen kunde uppfattas på det sätt som anmälaren har gett uttryck för, men vill framhålla den inte handlade generellt om gruppen blodsmittade utan om situationen för de boende i just de lokaler där programmets huvudperson bodde. Formuleringen måste ses i ett större sammanhang där intentionen var att visa på den undermåliga boendemiljö som NN hänvisades till.

ANMÄLARENS KOMMENTAR

Med anledning av SVT:s yttrande anför företaget följande.

Företaget erbjuder inte vård och omsorg utan boende för akut hemlösa personer. Företaget säljer tjänster åt Socialtjänsten och står därför under Socialtjänstens kontroll. Inspektioner utförs regelbundet av verksamheten och lokalerna. Om det hade funnits brister i verksamheten på det sätt som SVT påstår skulle verksamheten inte ha kunnat bedrivas. Vid en kommunal inspektion den 24 maj 2019 framkom att det inte fanns brister i verksamheten som föranledde något föreläggande. Däremot fann man några brister av sådan ringa art att de kunde åtgärdas inom verksamhetens egenkontroll och som inte behövde redovisas. Dessa brister rörde fuktskador i en tvättstuga, i taket på en toalett samt svart i kakelfogarna på en dusch. Man bedömde också att företaget borde ha rutiner för kontroll av inomhustemperaturerna samt göra radonmätningar i byggnaderna. Företaget har efter kontrollen åtgärdat det som framkom vid inspektionen.

SVT anför vidare att de har fått tillåtelse från en ”föreståndare” att filma och vistas inom boendets område. Detta är fel. Företaget har kategoriskt med hänsyn till de boende nekat SVT att filma på området. SVT har då trängt sig in på boendet utan tillstånd och filmat, och anser sig därefter kunna göra egna bedömningar av hygien på boendet och förekomst av blodsmitta i allmänna utrymmen, samt om de boendes sjukdomar och problematik. Det hade varit mer lämpligt att SVT istället kontaktat de myndigheter som regelbundet gör inspektioner. Istället valde SVT att göra svepande generella uttalanden om brist på hygien och förekomst av kroppsvätskor med blodsmitta och för att styrka detta hänvisa till ovan nämnda inspektionsprotokoll, där inget av detta omnämns.

SVT:s reportageteam brister inte bara i respekt för de boende, de brister också i respekt för de myndigheter som utför inspektioner av verksamheten och för personal som begärt att man inte ska filma på området. Det är särskilt graverande att ett program som *Uppdrag granskning*, som utger sig för att vara en objektivt granskande verksamhet och därför åtnjuter ett mycket högt förtroende i allmänhetens ögon, på det sätt som skett i det aktuella programmet kan utnyttja en enskild hemlös person, och genom en rad felaktiga uttalanden skada en privat verksamhet.

PROGRAMFÖRETAGETS TILLÄGGSYTTRANDE

SVT anför i huvudsak följande.

Reportern hade god kännedom om det aktuella boendet, eftersom hon hade haft kontakt med boende och personal där sedan år 2013, gjort ett nyhetsinslag från boendet och även intervjuat vd:n. SVT hade ingen anledning att misstro den person som uppgav sig vara föreståndare i telefonsamtal till boendets expedition och som presenterade sig som föreståndare vid ett personligt möte på boendet.

AKTUELLA BESTÄMMELSER

SVT ska utöva sändningsrätten opartiskt och sakligt samt med beaktande av att en vidsträckt yttrande- och informationsfrihet ska råda i televisionen (13 § i sändningstillståndet). Kraven på opartiskhet och saklighet tillämpas enligt granskningsnämndens praxis i princip fullt ut på programledare, reportrar och andra som genom sin ställning i ett program kan uppfattas som företrädare för programföretaget. Med hänsyn till den vidsträckta yttrandefriheten kan kraven ställas lägre i fråga om intervjuade, debattdeltagare och andra så kallade tillfälliga medverkande. Om allvarlig kritik riktas mot en klart utpekad part ska dock den kritiserade få bemöta eller kommentera kritiken. Som regel ska detta ske i samma program eller inslag. Att en part vägrar att medverka hindrar inte att ett program eller inslag sänds. Om möjligt bör i sådana fall den kritiserades uppfattning redovisas på något annat sätt.

Av betydelse för bedömningen är också bestämmelsen om att SVT ska stimulera till debatt, kommentera och belysa händelser och skeenden samt granska myndigheter, organisationer och företag som har inflytande på beslut som rör medborgarna (8 § i sändningstillståndet). Denna skyldighet innebär enligt granskningsnämndens praxis att ett program eller inslag kan ha en kritisk infallsvinkel utan att strida mot kravet på opartiskhet.

SVT ska ta hänsyn till televisionens särskilda genomslagskraft när det gäller programmens ämnen och utformning samt tiden för sändning av programmen (16 § i sändningstillståndet). Bestämmelsen tillämpas bland annat när det gäller program eller inslag som kan uppfattas som diskriminerande. Det innebär enligt

granskningsnämndens praxis att programföretaget inte får sända program eller inslag som är uppenbart kränkande mot människor med olika sjukdomar.

GRANSKNINGSNÄMNDENS BEDÖMNING

Programmet följde NN som efter flera vräkningar fick en lägenhet på ett så kallat lågtröskelboende. Utifrån NN:s situation diskuterades bland annat myndigheters ansvar att tillhandahålla boende för personer med psykisk ohälsa i Stockholm. Granskande program av detta slag ligger väl i linje med SVT:s gransknings-skyldighet. Att programmet utgick från ett enskilt fall och hade en kritisk infallsvinkel medför inte i sig att det strider mot kravet på opartiskhet.

I programmet riktades även allvarlig kritik mot ett namngivet företag om bland annat bristande hygien och bemanning på deras boende. Granskningsnämnden konstaterar att det framgick av programmet att ansvaret för NN:s situation låg på bland annat socialtjänsten och psykiatri i Stockholm. Vidare konstaterar nämnden att företaget gavs möjlighet att medverka i programmet och ge sin syn på hur boendet fungerade, men att det avböjde att medverka. Mot bakgrund av detta strider programmet inte mot kravet på opartiskhet. Nämnden kan inte heller finna att programmet strider mot kravet på saklighet.

En anmälare anför att det var kränkande att speakern sa att rummen saknade egen toalett och dusch trots att det fanns boende som hade HIV och hepatit. Nämnden anser dock att uttalandet inte var utformat på ett sådant sätt att det var uppenbart kränkande mot personer med sjukdomarna i fråga. Programmet strider därför inte mot bestämmelsen om televisionens särskilda genomslagskraft.

Nämndens bedömning begränsas till de uppgifter och förhållanden som skildrades i det aktuella programmet. Vad företaget anför om debatten som följde programmet och om uttalanden gjorda av socialministern lämnas därför utan åtgärd.

Detta beslut har fattats av Malin Bonthron, Clas Barkman, Berivan Yildiz, Bo-Erik Gyberg, Gunnar Springfeldt, Kristina Åberg och Sofia Olsson Olsén efter föredragning av Tamara Mivelli.

På granskningsnämndens vägnar

Malin Bonthron

Tamara Mivelli